

Skrivning og læsning i nutidens verden med multimodalitet og sociale medier

Der er mange forhold der trænger sig på i den aktuelle sproglærings- og undervisningsverden i Europa. De falder i to kategorier: sociale og kulturelle problemstillinger, og teknologiske problemstillinger. De to kategorier er forbundet overalt, og dog må de nødvendigvis diskuteres hver for sig. Her, i dette nummer af *Sprogforum*, som beskæftiger sig med *literacy* i undervisningen i fremmedsprog og dansk som andetsprog, er mit overordnede spørgsmål: Hvad er skrivning egentlig i vores tid; hvordan skal vi forstå skrivning og læsning nu? (Kress 2003; Kress 2010; Bezemer & Kress 2016; Kress & Cowan, under udgivelse)

Hvad angår skrivning, er der to afgørende sociale/kulturelle aspekter: For det første er der den dybe etniske/sproglige/kulturelle *diversitet* der præger (næsten) alle europæiske samfund; for det andet er der spørgsmålet om *generation*, dvs. de sociale forskelle der nu bliver forbundet med alder. Effekterne af diversitet rækker dybt ind i alle sociale domæner, og i særlig grad når det gælder læring af og undervisning i sprog i formelle, institutionelle sammenhænge. Samtidig med at diversitet er et fællestræk ved alle europæiske samfund, optræder den på forskellige måder i hvert af disse samfund, hvilket betyder at det er vigtigt at gøre sig klart hvilket samfund, hvilke sprog og hvilke »adressater« man fokuserer på. Enhver særlig kombination af (lokale og ikke-lokale) sprog rejser særlige problemstillinger. I alle tilfælde spiller den større politiske kontekst en afgørende rolle.

GUNTHER KRESS

Ph.d.

Professor, UCL Institute of Education, London

g.kress@ucl.ac.uk

Det andet aspekt, generation, har andre, men lige så dybtgående kulturelle effekter. Medlemmer af generationer der er under 40-45 år, er blevet socialiseret ind i en verden der er domineret af det neoliberale marked. Hvor den tidligere sociale verden lagde vægt på *autoritet*, *social ansvarlighed* og fællesskab, dér lægger den neoliberale verden i modsætning hertil vægt på *individet* og *valgfrihed*. Nødvendigheden og visheden i forbindelse med autoritativ viden bliver ikke anerkendt gennem valg, i stedet er denne viden baseret på individuel »smag«. Dette har de alvorligste følger for hvordan sproglærende opfatter deres egen identitet, deres evner og potentialer i sociale situationer, herunder deres holdninger til sprog og undervisning(sformer), og deres motivation for læring. For denne generation er de nye medier og i særdeleshed de sociale medier fuldstændig normale – naturaliserede – midler til interaktion ved siden af kommunikation ansigt-til-ansigt.

De nye mediers verden er fuldstændig anderledes end den tidligere kommunikationsverden, både i den måde man anvender medierne på, og i produktionen af tekst-som-besked. De sociale mediers platforme stiller bestemte arrangementer til rådighed: sociale for interaktion og formelle i kraft af de muligheder og begrænsninger de tilbyder med hensyn til at producere tekster (deres *affordance*). Disse muligheder og begrænsninger adskiller sig fra de affordances som f.eks. sider i en bog af forskellig art tilbyder. På de nye mediers mange og forskelligartede sites har skriftlighedens funktioner og særkender gennemgået en omfattende forandring – og gør det stadig. I nutidens kommunikationslandskab er skriftlighed f.eks. ikke længere den dominerende ressource til at skabe betydning, sådan som den tidligere var (Kress 2003; Bezemer & Kress 2016). I mange tilfælde har *billedet* overtaget den plads som skriftligheden indtog.

Det engelske sprogs dominans

Der er en omstændighed som er fælles for de europæiske samfund (undtagen de anglofone), nemlig den næsten overvældende brug og dominans af det engelske sprog i mange af populærkulturens domæner såvel som i mange institutionelle sammenhænge. Dette har kolossal indvirkning på det nuancerede hierarki af kulturel vurdering af sprog i Europa og i verden udenfor. Det er et hierarki hvor engelsk (stadig) ligger i toppen. Som en faktor der har betydning for sprogundervisning og læring, kan det ikke ignoreres. Faktisk gør det på ét niveau de fleste europæiske sprog, måske med undtagelse af fransk og russisk, til »minoritetssprog« inden for visse domæner og i visse dimensioner. Det rammer ikke kun såkaldte »små« sprog, men på-

virker også et sprog som tysk der tales af mange. Dette gør undervisning i – og læring af – europæiske fremmedsprog problematisk på flere måder. For yngre generationer er engelsk stadig et førende varemærke på markedet af (fremmede) sprog, hvorved alle andre sprog bliver relativt mindre attraktive kulturelt set.

Det er en katastrofal situation som kræver innovative svar og direkte politisk støtte hvis vi ikke ønsker et omfattende sammenbrud i læringen, brugen og den fortsatte kulturelle produktivitet af (europæiske) sprog. Sagen bliver så meget mere problematisk af at mange europæiske landes højere uddannelsesinstitutioner i stigende grad er bevidste om at de opererer på et globalt marked, hvor de må konkurrere om anerkendelse, om studerende og om økonomiske midler. Akademikere føler sig i stadig højere grad under pres for at publicere og endda undervise på engelsk. Dette pres bliver ført nedad og ind i skolesystemet. Det har en skadelig effekt på »lokale« sprog idet det blokerer for den afgørende løbende kulturelle fornyelse.

Sociale og kulturelle forhold i skrivning og læsning

Den faktiske sociale/kulturelle diversitet kræver at vi med stor nøjagtighed og ned i mindste detalje forstår de dominerende, relevante, politiske, etniske og sproglige særtræk ved det samfund hvori sproget bliver undervist og lært. Uanset hvilket sprog der bliver undervist i – om det er det »indfødte«, »lokale« sprog eller et fremmedsprog – så er det afgørende at vide hvem det er der skal lære det, og med hvilket formål der bliver undervist i det. Det gør det nødvendigt at udvikle en helt ny pædagogik såvel som læreplansstrategier for undervisning og læring.

Ét eksempel, som kan forekomme ret simpelt, er forholdet mellem formerne i et alfabet og de talte former i ethvert af de involverede sprog – hvad enten det er majoritetssamfundets sprog, eller det er de sprog som de sproglærende tager med sig ind i undervisnings- og læringsmiljøet. Italiensk og spansk er eksempler i Europa på sprog der indeholder forholdsvis enkle relationer mellem det latinske alfabet og de talte udgaver af sprogene (uden her at tage hensyn til de ofte særdeles markante forskelle mellem »standard« udtale og dialektale udtaleformer). Det komplekse forhold mellem det latinske alfabet og udtalen af standardengelsk er velkendt. Det er et eksempel på noget som man – i hvert fald i princippet – må forstå og forholde sig til i forbindelse med de ganske forskelligartede fænomener som med stor sandsynlighed kan dukke op i ét og samme klasseværelse.

For mange af eleverne i et givet klasseværelse har relationen mellem deres »hjemmesprog« og det alfabet det skrives med (f.eks. det

arabiske eller det latinske, eller et alfabet fra det indiske subkontinent), formentlig formet deres commonsense-forventninger til hvad der er »normalt« i en sådan relation. I disse tilfælde bliver undervisning (og læring) et spørgsmål om at mediere mellem veletablerede forståelser af relationen mellem det talte sprog og et givet alfabet på den ene side, og på den anden side tilpasningen til/transformationen af/integrationen i nye former for regelbundethed i relationen mellem den talte form og alfabetet i det nye sprog der skal læres.

Vi ved at alfabeter ikke er sensitive over for træk som *intonation*, *accent* eller *rytme*, selvom de talte former af forskellige sprog gør brug af sådanne træk på karakteristiske måder. Kombinationen af den simple relation mellem alfabet og udtale, kombineret med de markante særtræk i intonation, skaber reelle vanskeligheder for sprog-lærende, i tale såvel som i skrivning.

Det relativt enkle eksempel med alfabeter gør det klart at lærerne må være opmærksomme på de iøjnefaldende særtræk – de lingvistiske/semiotiske ressourcer – ved de sprog som de underviser i, ligesom de må have et godt greb om de principper – om end ikke ned i detaljen – der er på spil i de sprog som eleverne tager med sig ind i undervisnings- og læringsmiljøet. Det er naturligvis ikke sådan at alle elever i klasseværelset nødvendigvis har en sproglig/kulturel baggrund der gør at et givet alfabet var, eller er, det vigtigste redskab til at producere skrivning.

Den anden sociale/kulturelle problemstilling drejer sig om generation. Inden for rammerne af det formelle skolesystem viser den sig i vidtrækkende forskelle i dispositioner, f.eks. holdningen til autoriteter. Det kan være forskelle mellem yngre og ældre elever som nu er i skolen, og forskelle mellem yngre og ældre generationer af lærere der arbejder der. Det påvirker både hvad der bliver undervist i, *læreplanen*, og hvordan der bliver undervist, *pædagogikken*. Traditionelle læreplaner giver en falsk sikkerhed på grundlag af »hvad der virkede dengang«, mens traditionelle pædagogikker (som i UK f.eks. symboliseres af en genoptagelse af tvungen brug af skoleuniformer) giver løfte om en tilbagevenden til stabile sociale relationer, i det mindste i klasseværelset. I mange lande i Europa er de gamle holdninger i det store og hele indlejret i uddannelsespolitikker, eksplicit – som f.eks. i UK – eller implicit under dække af en bred vifte af betegnelser. Men efterhånden som den tidligere forbindelse mellem skolegang og beskæftigelse der blev taget for givet, bliver stadig svagere og indirekte eller helt er forsvundet, jo mere kommer skolen under pres for at opnå det fuldstændig umulige og for at genetablere denne forbindelse.

Særtrækkene ved og effekterne af de nye medier

De nye og sociale mediers platforme udgør sociale og tekstmæssige/formelle potentialer og begrænsninger (Bezemer & Kress 2016). Hver af de forskellige platforme åbner for særlige former for identitet for deres brugere og tilbyder potentielle sociale relationer i interaktionen mellem adressater/samtalepartnere. Redskaberne til dette omfatter ikke alene interaktionsstrukturer, men også deres materielle manifestationer: enten gennem skrivning, gennem billeder – levende billeder eller still-billeder – eller forskellige kombinationer af dem, gennem tale eller gennem brugen af andre muligheder såsom layout eller farver.

På disse sites blander det sociale og det teknologiske sig med hinanden. Materielle midler – *modaliteter* – bliver brugt til at skabe betydning og skaber derigennem sociale effekter. De (ikke længere fuldstændig) nye, digitale medier bruger skærme (*screens*) snarere end sider (*pages*). På disse skærme optræder billede og skrift sammen. Omfanget af denne relation såvel som de forskellige slags kompositoriske træk styres på en grundlæggende måde af algoritmer der er specifikke for de enkelte former for medier. I mange tilfælde har *billede* på disse sites forrang for *skrift* på forskellige måder. Forholdet mellem billede og skrift bliver derfor væsentligt, herunder rumlige arrangementer mellem dem, f.eks. med hensyn til den indbyrdes rækkefølge mellem billede og tilhørende skrift.

Afslutning

Det er klart at der nu eksisterer fuldstændig nye relationer mellem kommunikationsressourcerne end det var tilfældet bare for tyve år siden, både hvad angår de modaliteter der anvendes (dvs. skriftlighed, billede, andre elementer såsom links), og kommunikationsmedierne (Kress 2003; Kress 2010). Unge mennesker i skolerne vil i de fleste tilfælde allerede have fundet sig til rette i nye former for praksisser hvilket ikke er ensbetydende med at de uigenkaldeligt har lagt sig fast på konventioner der nu er blevet »naturlige« (Bezemer & Kress 2016). Opgaven for skolerne er på den ene side at skabe en stærk motivation hos unge mennesker for at blive og forblive fortrolige med traditionelle former for skrift, hvad angår leksis, syntaks og tekstlig organisering, f.eks. genrer, og på den anden side så godt som det er muligt at gøre lærerne fortrolige med og vidende om kompositoriske principper i de nye medier. De der underviser, har brug for at forstå hvordan og hvorfor de sociale medier er indlejret i den sociale verden som de unge mennesker befinder sig i.

Vi lever i en overgangstid. Gamle former for skriftlighed og måder at skrive på bliver fortsat brugt som de magtfuldes former, selvom de sociale medier nu også bliver brugt på højeste professionelle niveau i lige så høj grad som de traditionelle former. De nyere former må forstås ud fra hvad de tilbyder i forbindelse med nutidens sociale, kommunikationsmæssige og informationsmæssige praksisser (f.eks. at bestille en Uber på iPhone). De gamle former må underkastes en kritisk undersøgelse med hensyn til deres fortsatte kulturelle fordele, og der må findes veje og udvikles redskaber som for de yngre generationer kan begrunde at der undervises i dem.¹

Noter

1. Oversat fra engelsk af Michael Svendsen Pedersen. Dette er en forkortet version af den oprindelige engelske, som fremhæver to udviklinger: for det første de signifikant forskellige kompositoriske principper i nutidens skrivepraksisser, især i forbindelse med de nye medier: udskiftningen af det hidtil styrende linearitetsprincip, der er knyttet til

skrivningen, med et spatialitetsprincip, der er knyttet til billedet. For det andet det forhold at skriftlighed i stadig højere grad bliver et partielt middel til at skabe mening, sådan at skriftlighed blot vil udgøre en – og ikke nødvendigvis den vigtigste – del af multimodale meddelelser.

Litteratur

Bezemer, J.J. & Kress, G.R. (2016).

Multimodality, learning and communication: A social-semiotic frame. London/New York: Routledge, Taylor & Francis Group.

Kress, G.R. (2003). *Literacy in the new media age*. London: Routledge Falmer.

Kress, G.R. (2010). *Multimodality: A social semiotic approach to contemporary communication*. London/New York: Routledge Falmer.

Kress, G.R. & van Leeuwen, T. (2006). *Reading images: The grammar of graphic design*. London: Routledge Falmer.

Kress, G.R. & Cowan, K. (forthcoming).

»From making meaning to meaning-making with writing: Reflecting on four-year-olds at play / Fra at skabe mening til menings-skabelse med skrivning: Refleksioner over børns leg«. I Østergren-Olsen, D. & Friis Larsen, K. (red.). *Literacy and Learning in Primary School / Literacy og læringsmål i indskolingen*. Copenhagen: Dafolo.